

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

KİTAP TANITIMI

Zeki AKTAŞ*

Louis ALTHUSSER,¹ *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi* (Philosophie et philosophie spontanée des savants), Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İkinci Baskı², İstanbul 2006.

Bu yazıda, felsefe ve bilimin niteliğini, bunların birbirleri olan ilişkisini, ve nihayet, filozoflar ve bilim adamlarının bu alanlara dair tutumlarını tartışmaya açan "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı eserin tanıtımı/incelemesi amaçlanmıştır. Althusser'i bu bağlamdaki diğer eserlerden farklı kılan, felsefe ve bilim arasındaki ilişkinin organik olduğunu iddia etmesidir. Hatta o, bu organik ilişkinin bilim alanlarının birbirleri arasında da mevcut

---

* Araştırma Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, zaktas@beu.edu.tr

¹ Louis Althusser, 16 Ekim 1918'de Birmandreis-Cezayir'de doğmuştur. Fransa'da seçkin bir okul olan Yüksek Öğretmen Okulu (ENS)'nda felsefe öğrenimi gören Althusser, "Hegel Felsefesinde İçerik Nosyonu" adlı teziyle diplomasını almıştır. Yine bu okulda hocalık yapan Althusser, 22 Ekim 1990'da Fransa'da ölmüştür.

² Kitabın Türkçe'deki ilk baskısı (İstanbul:2003) da İthaki Yayınları tarafından yapılmıştır. Biz incelememize, yine aynı Yayınevi tarafından yapılan Genişletilmiş İkinci Baskıyı (İstanbul: Mayıs-2006) esas aldık.

olduğunu dile getirmiştir. Söz gelimi Althusser, bilimler arasındaki (en azından doğa bilimleri ve matematik arasındaki) ilişkiyi şöyle açıklar: "Fizik için matematik, gerektiğinde "kullanılan" basit bir "gereç", hatta bir "araç" bile değildir (...), çünkü matematik kuramsal fiziğin varoluş biçiminin ta kendisidir, deneysel fiziğin basit bir aracından da ölçülemeyecek kadar fazla bir şeydir. ... Çünkü matematik ne bir gereç, ne bir yöntem, ne de bilimlere hizmet eden bir dildir, tam tersine onların varoluşlarının, kuruluşlarının ayrılmaz bir parçasıdır." (s.33-34) ³. Althusser'in bu ve ileride değineceğimiz diğer iddialarına verilen/verilebilecek olası cevaplar saklı olmakla birlikte, bizi bu çalışmaya yönelten esas ölçüt, yazarın sunduğu eleştirel bakış açısıdır. Zira özellikle sosyal alanlar, doğa bilimlerindeki gibi *açıklayıcı* bir yöntemden ziyade, *anlamaya* dayalı bir çaba ile iş görür. İşte buradan hareketle Althusser'in iddialarının bizlere, ister olumluyalım ister değilleyelim, yeni bir ufka yönelme, düşünsel anlamda farklı bir bağlam kurabilme adına katkı sunacağı açıktır.

Cezayir asıllı Fransız düşünür Louis Althusser, 20. yüzyıl felsefesinin özgün isimlerinden biridir. Sağlık sorunları yaşamı boyunca yakasını bırakmayan düşünür, zaman zaman özel hayatındaki talihsizliklerle gündeme gelse de, kaleme aldığı pek çok eserle o, esasen felsefenin bir özne'sidir. Öyleki "Kapitali Okumak", "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", "Sanat Üzerine Yazılar", "Yeniden-Üretim Üzerine" ve "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" gibi eserleri bunlardan sadece birkaçıdır. Biz bunlardan "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı eseri incelememize konu ettik. Şüphesiz, Althusser'in diğer eserleri de kendi bağlamlarında ciddi tartışma ve iddialar içermektedir. Ancak biz, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi, "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı çalışma lehine bir tercihte bulunduk. Zira bu çalışma felsefe, bilim ve bilim adamlarının neliğine dair kuramsal bir tartışma içermektedir, yani alanın (felsefe ve ilişkili olarak bilim alanı) kendi içindeki problemlerden ziyade bizzat kendisini-felsefeyi bir problem konusu olarak ele almıştır. Bu gerekçe, söz konusu eserin aynı düzlemdeki pek çok çalışmadan da farkına işaret etmektedir. Şöyle ki Althusser bu çalışmasında, genel anlamda felsefenin neliğini ve bilim adamlarının felsefe ile ilişkisini tartışmıştır. Fakat bu tartışma felsefe bilim için, bilim de felsefe için gereklidir şeklindeki basit bir önerme üzerinde değildir. Dahası bu tartışma felsefi temellendirmeler, yani Althusser'in ifadesiyle *tez*'ler, üzerinden yürütülmüştür.

Althusser'in çalışması beş temel bölümden oluşmaktadır. Eserde bu temel bölümlerden başka bir çeşit ön söz niteliği taşıyan Uyarı başlıklı bir giriş notu da vardır. Söz konusu çalışma bu Uyarı notu ile başlar. Burada belirtilen odur ki, Althusser'in çalışmasında değindiği konular, hocalık yaptığı okul olan ENS'de

³ Bu çalışmada, doğrudan yapılan alıntılar tırnak işareti içersinde gösterilmiş ve alıntı sonlarında sayfa numaraları belirtilmiştir. Söz konusu numaraların tamamı, baskısı belirtilen bu Eser'e aittir. Yine bu Eser'e referanslanan bağlam içindeki olası diğer alıntı ve göndermeler ise, metnin akışından çıkarılabilecek niteliktedir.

herkese açık olarak düzenlenen derslerde de ele alınmıştır. Bu toplantılar bilim tarihinin sorunları ve bu sorunların ortaya çıkardığı felsefi çatışmaları tartışmak üzere düzenlenmişlerdir.

Çalışmanın beş bölümünün her birine 'ders' adı verilmiştir. İlk üç bölüm; 1. Ders, 2. Ders, 3. Ders isimleri ile ifade edilmiştir. Dördüncü bölümde; 4. Ders Ek Jacques Monod Üstüne başlığına yer verilirken, son bölümde ise; 5. Ders Felsefenin Yakasında [Bilim Adamları İçin Felsefe Derslerinin Beşincisi] (1967) başlığı kullanılmıştır.

İlk bölüm olan 1. Ders'te Althusser, felsefe ve bilimin yöntemi, niteliği üzerine konuşur. Öyleki o, felsefi tezler, genel anlamda matematik ve mantıkta söz konusu olduğu gibi, kesin bilimsel ispatlara; deneysel bilimlerdeki gibi de, kesin kanıtlamalara uygun değildir, der ve bunu 1. Tez olarak formüle eder: "Felsefi önermeler birer Tezdir" (s.13). Althusser göre, bir tez biçimine bürünen önermeler dogmatik karakterlidir. Yani felsefenin doğasına bağlı olarak kullanılan bu sıfat (dogmatiklik), felsefi tezlerin genel anlamda ispata ve kanıtlamalara uygun olmayışının da açıklayıcısıdır. Dolayısıyla "bunlar, kesin bilimsel kanıtlara ve ispata değil, ayrı, özel türden, akılcı doğrulamalara yer veren önermeler" (s.15)'dir. Buna göre felsefe bilimsel kavramlar değil, felsefi kategoriler üreten, bilimlerden farklı bir disiplindir.

Yine Althusser'e göre felsefe, bilim adına veya bilimler yerine sorun çözmez, onun bu bağlamdaki işlevi sorunların ortaya konmasında uygun ortamı/yolu oluşturmaya katkı sunmaktır. Zira felsefe, eleştirel ayrımlar yapmaktır. Bu ayrımlar felsefe ve bilimler arasında başlayıp ve bilim adamlarının bilimselliğini soruşturma noktasına kadar varabilir. Söz konusu ayrımlar, yani çekilen ayırım çizgileri birbirini takip eden daha alt basamaklara doğru devam edebilir. Esas olan çizgileri doğru çekebilmektir.

Althusser ikinci bölüm, yani 2. Ders'te, yine ilk dersle bağlantılı olarak "felsefe nedir?" sorusuna yoğunlaşmıştır ve bu ders, Tez 24 üzerinden yürütülmüştür: "Felsefenin bilimlerle kurduğu ilişki, felsefenin özgül belirlenimini oluşturur." (s.71). Althusser'in bu özgül belirlenimden kastı, bu ilişkinin felsefeye özgü ve yalnızca felsefeye ait olmasıdır. Bu ayrıca "felsefenin, bir bilimin nesnesi olma anlamında, nesnesi yoktur" (s.19) önermesiyle, yani Tez 4 ile de ilgilidir. Zira felsefenin bilinen anlamda (ki felsefenin, felsefi nesnelere vardır) nesnesinin olmayışı, onun bilimlerle kurduğu ilişkiyi daha da önemli kılmaktadır. Burada şu soru akla gelebilir: Gerçekten felsefenin belirleyicisi bilim midir veya bilim Althusser'in iddia ettiği gibi temel belirleyici midir? Bu soruyu, saklı cevap hakkımıza bir atıf olarak dile getirdik. Fakat bağlamımızı değiştirmeden yine Althusser'e dönersek, o felsefenin bu ilişkiler bağlamındaki en temel işlevlerinden biri olarak *felsefi müdahale*yi görür. Bu müdahale gerçekliğe olan bir müdahaledir ve bir sonuç içerir. Burada kastedilen gerçeklik ise bilim alanı, kuramsal ideolojiler ve felsefe olarak ifade edilmektedir. İşte bu alana

yapılan müdahalenin içerdiği sonuç ise, bilimsel olan ile ideolojik olanın ayrımıdır.

Althusser buradan hareketle, bu ifadelerin bizi sadece *sözel farklara* götüreceğini iddia eder. Yani, felsefe yeni bir şey üretmez mi, sadece sözcükleri mi değiştirir acaba? sorularını dile getiren Althusser, bu sorulara cevabını da hazırlamıştır: "Evet, felsefe, sözcükleri ve düzenlenişlerini değiştirerek iş görür. Ancak bunlar kuramsal sözcüklerdir ve gerçeklikte saklı ve örtülü olan yeni bir şeyi ortaya çıkaran ve gösteren işte bu sözcük farkıdır." (s.69). Anlaşıyor ki, Althusser'e göre, felsefede doğru kavramsallaştırma çok şey ifade etmektedir. Kaldı ki, doğru kavramsallaştırma diğer alanlar için de çok şeydir.

3.Ders, felsefede durum nedir? sorusunu cevaplama sürecidir. Althusser bu bölümde, bilim ve felsefedeki gelişme veya ilerlemenin kendi öz nitelikleriyle ilgili tespitlerde bulunmuştur. Felsefe ve bilimin farklı yöntemlerle iş gördüğüne değinmiştik. Bu bölümde serimlenen de bu alanların iç diyalektiğidir. Buna göre bilim, mevcut teorileri yenileyip, gerektiğinde onları değiştirerek, yeniden düzenleyerek yol alır. Althusser bu süreci şöyle ifade etmiştir: "Bilim tarihinde bir çifte süreç görülür hep: hataların ayıklanması (tamamen ortadan kalkarlar) süreci ve önceki kuramsal öge ve bilgilerin, edinilmiş yeni bilgiler ve kurulmuş yeni kuramlar içine yerleştirilmesi süreci. Kısacası, bir çifte "diyalektik" : "hataların" tümüyle ayıklanması ve dönüşüme uğramakla birlikte hâlen geçerli eski sonuçların yeni elde edilmiş bilgilerin kuramsal sistemiyle bütünleştirilmesi. " (s.93). Bu süreç felsefe tarihinde farklı bir seyir izler. Bunun nedeni ise, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi, felsefenin farklı türde bir iş görme yöntemine sahip olmasıdır. Öyle ki, "Felsefe tarihi, felsefi oluşumlar içinde gerçekleşen eğilimler arasındaki bir mücadeledir ve bu hep egemenlik kurmaya yönelik bir mücadeledir. Ancak, ... hasım hiçbir zaman tamamen yenilmez, yani hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamaz, tarihsel varoluştan silinmez. Yalnızca, egemenlik altına girer ve uzun bir mücadeleden sonra kendisini azleden yeni felsefi oluşumun egemenliği altında yaşamaya devam eder. " (s.93-34). Althusser felsefedeki durumu böyle tarif ederken, egemenlik altına alınan felsefenin konjonktür uygun olduğunda yeniden ortaya çıkmaya hazır beklediğini de sözlerine ekler.

Althusser bu karşılaştırması ile pek çok felsefi oluşumun bugün de varlıklarını sürdürdüğüne işaret eder. Buradan varılmak istenen bir sonuç vardır. Bu sonuç kendini bilimsel bunalımlarda ortaya koyacaktır. Zira Althusser'e göre, bilimsel bunalımlardan yararlanan idealizm, bilim adamlarının kendiliğinden felsefesini oluşturur. Şöyleki bu felsefe, açmazlardan veya o an öyle görünen durumlardan çıkışı spiritüalizmde bulur. Bu da Althusser'e göre, egemenlik altında olan felsefi oluşumların, konjonktürün uygun olması ile nasıl ortaya çıktığını gösterir.

4. Ders'te, Althusser, önceki derslerde anlattıklarını Jacques Monod'nun üzerinden örneklemektedir. Filozof bu bölümde Monod'nun dünya görüşüne ve

tekrar felsefeye değinir; ve bunların aynı şey olmadıklarını iddia eder. Zira Althusser'e göre "bir dünya görüşünde bilim söz konusu edilebilir ama, dünya görüşü hiçbir zaman felsefenin odaklandığı gibi odaklanmaz bilime. ... Dünya görüşü bilimlerden başka bir şeye odaklanır: pratik ideolojilerin değerleri dediğimiz şeye odaklanır. " (s. 155). Bunlar daha çok din, ahlak, tarih ve siyaset gibi alanların sorunlarıdır. Felsefenin kurduğu odak ise, felsefi nesnelere üzerinde akılcı doğrulamalar biçimindedir.

Bu bölümü özetleyen bir başka konu da Althusser'in, Monod üzerinden kurduğu somutlamadır. Bu somutlama bilim adamının kendilinden felsefesi üzerinden yapılmıştır. Althusser, burada iki unsurun varlığına değiniyor. Bunlar; "1. Öge, bilim-içi, maddeci; 2. Öge, bilim-dışı, idealist." (s. 135)'tir. Öyle ki bu unsurları Monod'nun metinleri ile örnekleyen Althusser, birinci unsur için; Monod, diyalektikçi-maddeci olduğunu söylemese de bu yönde bir *eğilime* sahiptir, der. İkinci unsur için ise, bu diyalektikçi-maddeci eğilimin, yine bu unsur (2. Öge) içinde *anlamı ve eğilimi çevrinmiş* olarak karşımıza çıktığını iddia eden Althusser göre, bu durumda bilim adamı (burada Monod) 'bilim-dışı, idealizm'e düşmüştür. Althusser'in bu değerlendirmelerine yer verirken, burada olumsuz bir anlam içeren idealizme düşüşün, tüm düşünürler için olumsuz bir durum olmadığını veya, en azından, Althusser'deki gibi bir problem olmadığını da hatırlatmak gerekir. Esasen bu başlı başına bir tartışma konusudur da, fakat bu tartışmaları burada tüketemeyeceğimiz için şimdilik hatırlatmakla yetiniyoruz.

Althusser, çalışmasının kitap dahilindeki son bölümü olan 5. Ders'te, yine 24. Tez'e atıfta bulunmuş (ki bu tez'e 2. Ders'te denilmişti) ve dersin bu tez'in örneklenmesiyle yürütüleceğini ifade etmiştir. Bu tez, felsefenin bilimlerle olan ayrıcalıklı ilişkisi ve bu ilişkinin de felsefenin özgül belirlenimini var etmesiyle ilgilidir. Althusser felsefesinde bu, şu demektir: "Büyük felsefi devrimler ile büyük bilimsel devrimler arasında belirgin bir korelasyon vardır. ... Büyük felsefi devrimler hep büyük bilimsel devrimlerin peşinden gelir." (s.169). Althusser bu iddiasını Eflatun, Descartes, Kant gibi filozoflarla örnekler. Yani o, Eflatun felsefesinin, Yunan matematiğinden; Descartes felsefesinin, Galilei fiziğinden; Kant felsefesinin ise, Newton fiziğinden sonra gelmiş olduğunu ifade eder. Daha da ötesi Althusser, bu tespitine dayanarak Eflatun'dan önceki felsefeyi de kabul etmez. Althusser'in burada vurguladığı şey, başta da bekittiğimiz gibi, doğa bilimleri ile matematik arasında olduğunu dile getirdiği organik, bir başka ifade ile kurucu ilişkinin bilimlerle felsefe arasında da söz konusu olduğudur. Şüphesiz, bu ifadeler tartışmaya açıktır ve Althusser'in söylemi de son doğru değildir. Fakat burada önemli olan filozofun bu yargıdan/söylemden önce kurmuş olduğu temellendirmedi. Yani bilimsel gelişmeler ile filozofların felsefeleri arasındaki anlamlı ilişkilere yapmış olduğu göndermedir. Aksi takdirde, "bizim felsefe dediğimiz Eflatun'dan önce yoktu" (s.172), yargısı iddialı bir söylem olur; fakat felsefe tarihi açısından dikkat dışı kalırdı.

Bu bölümün bir diğer konusu ise, bilgi kuramına dairdir. Zira Althusser'e göre, felsefenin bilimler konusundaki tasarımlamaları, Bilgi Kuramı içinde yer alır. Öyleki "tüm felsefeler, ister örtük ister belirtik olsun, bir Bilgi Kuramı'na yer veririler." (s.178). Bu bilgi kuramı iki ayrı ögeden teşekkül eder: bilimsel bilgi ve bilimsel-olmayan bilgi. Burada bizi felsefenin ayırıcı çizgisi ile tekrar karşılaştıran Althusser; demek ki felsefe, bilgi kuramının içinde ve onu kullanarak, bilgi içinde bir ayırım çizgisi çekiyor, der. Bu ayırım çizgisi tek değildir. Zira bilim-altı ve bilim-üstü felsefi bilgiye de değinen filozof, felsefenin bu ayırmada, 'kendini kendine bilgi' olarak tasarımıladığını ifade eder. Bu, felsefi bilgi kuramı olarak karşımıza çıkar. Fakat Althusser'in iddiası şudur ki, bilimler bu kuramlarla ilgili değildir. Bir başka deyişle, genel anlamda bilimlerde, 'bilgi felsefesi' amaç değildir.

Buraya kadar, Louis Althusser'in "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı çalışmasını, bölümler/dersler hâlinde değerlendirmeye çalıştık. Aynı değerlendirmeleri tekrar ele almayacağız, fakat eserle ilgili birkaç noktaya daha değinelim. En azından Althusser bize ne anlatmıştır? sorusunun cevabını özetleyelim.

Düşünce tarihi, takip edilebilen dönemlerden bu yana, esasen iki temel kutup üzerinden ilerlemektedir: idealist ve maddeci-materyalist teoriler. Diğer düşünce durakları, genel itibarı ile bu kutuplar etrafında bir yere konumlanmaktadır. Hiç şüphesiz, yaptığımız bu ayırımla tüm problem çözülmüştür, demiyoruz. Bu ayırım felsefenin doğasına uygun bir izlek oluşturmak, yargılarımızı kavramlar düzeyine taşımak içindir. İşte bu bağlamdan hareketle ifade edersek, Althusser'in bu çalışması bize, pek de yabancı olmadığımız bir olgudan, yani idealist ve maddeci teoriler arasındaki kronik çatışmadan bahseder. Althusser bunu, felsefe-bilim ilişkisi üzerinden tartışmaya açmıştır. Dolayısıyla filozoflar ve bilim adamlarının durdukları noktalar da, bu teorilerin nispeten vücut bulmuş hâlleridir. Öyle ki bu noktalar, bilim adamlarının kendiliğinden felsefenin de belirleyicisidir. Althusser'in 'bu felsefe' hususundaki tavrı açıktır. O, bilimlere ve maddeci kuramlara karışmış olan idealist felsefenin karşısındadır. Zira Althusser'e göre, bu idealist sapmalar, bilimlerin bunalımından kaynaklandığı için, o an itibarıyla mevcuttur ve dolayısıyla geçicidirler.

Bir başka husus, felsefeyi belirleyen salt bilimsel gelişmeler veya bilimlerin kendisi midir? sorusuyla ilgilidir. Bu sorunun farklı temellendirmelere elverişli olduğu açıktır. Nitekim Althusser bu temellendirmeyi, bilimlerin belirleyiciliğini önceleyerek oluşturmuştur. Fakat bizce bu, tutarlı olmakla birlikte, sert bir tutumdur. Zira bilimlerle felsefe arasında (her zaman böyle olduğunu iddia etmek güçtür) organik (kurucu, değiştirici) bir ilişki olduğu yadsınamaz, ki bunu Althusser, Galilei fiziği ile Descartes felsefesi arasındaki öncelik-sonralık ilişkisi ile de örneklemiştir; fakat felsefeyi, salt bilimlerle olan ilişkisi ile konumlandırmanın, onun sahasını daraltacağı ve onu başı sonu belli bir tanıma sıkıştıracağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Son olarak şunu belirtelim ki, Althusser bu çalışmasında, adeta sihirli terimler gibi duran bilim ve felsefenin, nelikleri üzerinden bir tartışma yürütmüştür. Burada eserin muhatapları, bu alanlarla kurdukları ilişkilerin bağlamına göre, onanan, itiraz edilen veya şimdilik kuşkuyla bakılabilecek yargılarla karşılaşacaktır. Fakat hepsinden önce, yine Althusser'in deyimiyle, felsefe ayırım çizgileri çekmek ise, tüm alanlarda (soyut-somut içerimleri olan) bir şeyin neliğine dair çekilecek doğru ayırım çizgileri, o şeye dair tespitlerimizin de doğru biçimlenmesine katkıda bulunacaktır. En nihayetinde kendini hemen bırakmayan ve söz ettiği kavramlar üzerinde düşündüren/düşünme isteyen bu eserin, düşünsel anlamda bulunduğumuz yeri ve *bakış açımızı* sorgulamamıza yardımcı olacak, verimli bir çalışma olduğu kanısındayız.